

PIOTR KUŁYK

RECENZJA MONOGRAFII

**ANDRZEJA CZYŻEWSKIEGO
I JOANNY STROŃSKIEJ-ZIEMANN
PT. OBSZARY WIEJSKIE W PODREGIONIE PILSKIM
PRZEZ I PO AKCESJI POLSKI DO UE**

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PRACY

Przedłożona do recenzji praca jest wartościowym i bardzo wnikliwym studium naukowym rozwoju obszarów wiejskich, w części empirycznej opartym na wieloaspektowych badaniach podregionu pilskiego. Autorzy podjęli się niezwykle trudnej sztuki zidentyfikowania stymulantów i destymulantów rozwoju lokalnego gmin o charakterze wiejskim funkcjonujących w zróżnicowanych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych a także odmiennej perspektywie historycznej. Punktem wyjścia dla prowadzonych rozważań była koncepcja zrównoważonego rozwoju i w ramach niej próba ustalenia optimum pomiędzy trzema wymiarami rozwoju: ekonomicznym, społecznym i środowiskowym. Na szczególne uznanie zasługuje właśnie wysiłek naukowy związany z określeniem wzajemnych relacji między czynnikami odwołującymi się do wymienionych trzech ładów. Zaproponowane ujęcie problemu jest niezwykle interesujące z optyki poznawczej, gdyż rozważa z niejednorodnej perspektywy – przestrzennej, obejmującej różne gminy o charakterze wiejskim, a także czasowej odnoszącej się do przemian związanych z transformacją ustrojową, przygotowaniem do integracji z Unią Europejską (UE), a następnie efektami funkcjonowania w ramach wymienionego ugrupowania integracyjnego oraz konsekwencjami wynikającymi z podziału obecnego obszaru województwa na różne zabory.

Praca dobrze wpisuje się w dział ekonomii jaką jest ekonomia rozwoju. Użyte wyniki stanowią ważną przesłankę do określenia jakie czynniki rozstrzygają o możliwościach równoważenia rozwoju i jego trwałości na szczeblu lokalnym. W swych rozważaniach Autorzy odwołują się przede wszystkim do podejścia zasobowego ujmując w swych rozważaniach wewnętrzne siły sprawcze decydujące o tempie i charakterze rozwoju społeczno-gospodarczego. Pojawia się tu ważne pytanie czy właściwe rozpoznanie stymulantów i destymulantów rozwoju lokalnego, pozwoli właściwie kierować tym rozwojem? Zawarta w pracy odpowiedź

jest w tej materii bardzo jednoznaczna i zawiera zarówno aspekty rozwoju teorii jak praktyczne, gdyż zawarto w niej możliwe formy oddziaływania. Czytniacz tak jednocześnie sprawia, iż recenzowana praca poruszając niezwykle ważną i aktualną problematykę zawiera zarówno walory teoretyczne jak i aplikacyjne. Jest to szczególnie wartościowa prezentowana praca. Ponadto, wysoko należy ocenić zwłaszcza podjętą próbę znalezienia lepszego wyjaśnienia mechanizmu rozwoju lokalnych obszarów wiejskich i znaczenia w nim samego rolnictwa, a także związanej z nim polityki rolnej realizowanej czy to na szczeblu krajowym (jak miało to miejsce przed 2004 rokiem) czy międzynarodowym, w tym przypadku rozumianym jako kształtowanym na poziomie ugrupowania integracyjnego.

2. TEMATYKA I STRUKTURA PRACY

Wybór tematu pracy uważam za trafny i uzasadniony z punktu widzenia prowadzonego dyskursu prowadzonego na temat rozwoju regionalnego w warunkach funkcjonowania w ramach Unii Europejskiej. Podjęta w recenzowanej monografii problematyka dotycząca lokalnych determinantów rozwoju obszarów peryferyjnych stanowi bardzo spójne i kompleksowe ujęcie. Jednak przyjęte podejście odwołujące się do wyodrębnienia rozwoju lokalnego realizowanego na obszarach wiejskich i poszukiwanie determinantów w trzech wymiarach (ekonomicznym, społecznym i środowiskowym) sprawia, iż jest to praca ze wszelkich miar jest oryginalna. W konsekwencji pozwala w wielu aspektach uporządkować dotychczasową wiedzę, a także wzbogacić ją o przedstawienie nowych procesów zachodzących w rozważanej materii, zwłaszcza, iż podniesiono w niej rolę specyfiki regionów wpływającą na kształt zachodzących przemian. Przeprowadzona w pracy ścieżka analizy prowadzi nas do ustalenia czy mamy w wyniku podjętej integracji i stosowanych strategii przez władze lokalne do czynienia z konwergencją wyróżnionych lokalizacji w zakresie poziomu zrównowżenia. Jest to w rzeczywistości pytanie czy transformacja i implementacja systemu rynkowego były wystarczające do uzyskania takiego kierunku przemian czy też dopiero integracja ze strukturami UE pozwoliła, jeżeli w ogóle, takie procesy uruchomić. Jest to także próba oszacowania wkładu rolnictwa i wspólnej polityki rolnej w rozwój lokalny w tym w szczególności wpływ na zaangażowane zasoby. Poszukiwanie tych związków, mających czasem pozytywny a czasem negatywny wpływ na rozważane zjawisko jest głównym obszarem przeprowadzonych badań. Jest to o tyle ważne, iż wymienione aspekty są często pomijane lub nie są analizowane w sposób tak kompleksowy.

Struktura pracy jest logiczna i prawidłowo ukształtowana, zgodnie z następstwem omawianych zagadnień. Jest także wynikiem podjętych w pracy celów i problemów badawczych. Można w niej wyróżnić trzy zasadnicze części: metodyczną, teoretyczną i empiryczną.

Zasadnicza część pracy rozpoczyna się rozdziałem metodycznym, w którym przedstawiono zastosowane metody badawcze. Zgodnie z zaprezentowanym opi-

sem wykorzystano zarówno źródła pierwotne jak i wtórne. Pierwsze uzyskano za pomocą przeprowadzonych badań ankietowych i swobodnych rozmów z przedstawicielami różnych grup zawodowych z analizowanego podregionu. Kluczowe dla uzyskanych rezultatów prac mają jednak dane wtórne, pochodzące przede wszystkim z trzech spisów powszechnych uzupełnione innymi danymi pozyskanymi z instytucji państwowych. Nie pozwoliło to zapewnić ciągłości oceny, ale spełniło swoje zadanie umożliwiając zbadanie wielu szczegółowych kwestii poruszonych w monografii. W pracy zastosowano różne metody badawcze zarówno proste jak i złożone. Podstawowe znaczenie dla osiągnięcia zakładanych celów miała przeprowadzona przez Autorów analiza czynnikowa oraz wnioskowanie oparte na podstawie opracowanego przez nich oryginalnego wskaźnika rozwoju bazującego w swej konstrukcji na studiach literaturowych. Ponadto, ważne uzupełnienie w tym zakresie stanowią: hierarchiczna analiza skupień przeprowadzona metodą Warda, analiza korelacji i analiza opisowa. Wykorzystano także metodę studiów literaturowych. Opis zastosowanych metod jest bardzo szczegółowy i stanowi dobre uzasadnienie dla ich wyboru. Zawiera także, co jest niezwykle istotne, procedury ewaluacji zasadności zastosowanych metod (np. test sferyczności Barletta), a także ich mocne i słabe strony. W konsekwencji można stwierdzić, iż zaproponowana metodyka stanowi kompleksowe ujęcie, oparte na właściwych i wyraźnie uzasadnionych w pracy przesłankach dla jej doboru.

Rozdział drugi stanowi wprowadzenie do części empirycznej. W tym fragmencie dysertacji na podstawie analizy literatury i własnych spostrzeżeń dokonano identyfikacji determinant rozwoju obszarów wiejskich. Początek stanowi określenia jak należy rozumieć obszary wiejskie, a także zdefiniowania pojęcia rozwoju lokalnego. Ta część jest szczególnie ważna, gdyż porządkuje aparat pojęciowy, zwłaszcza iż wymienione terminy nie są jednoznaczne. Pozwala to zauważyć, iż Autorzy nieco szerzej postrzegają obszary wiejskie bliższe ujęciu obszarów peryferyjnych, pozostających poza dużymi ośrodkami miejskimi (obejmuje również małe miasta). Jest to w mojej opinii bardziej zasadne podejście, podobnie jak wyodrębnienie rozwoju lokalnego z często stosowanego szerszego ujęcia czyli rozwoju regionalnego. W dalszych fragmentach rozdziału drugiego skupiono się przede wszystkim na identyfikacji wspomnianych determinant przekształceń w rozwoju lokalnym obejmując badaniami bardzo zróżnicowane grupy czynników: społeczne, ekonomiczne, środowiskowe czy instytucjonalne stanowiące, zarówno stymulanty jak i destymulanty rozwoju lokalnego. Wykazano wewnętrzne zróżnicowanie rozważanego podregionu piłskiego pod względem wyróżnionych determinant. Stanowiło to równocześnie uzasadnienie ich wyboru do dalszych badań. Ważnym czynnikiem stwierdzonym w trakcie badań stały się także uwarunkowania historyczne odwołujące się do relatywnie długiego okresu, co dowodzi ciągłości, ale i powolności zachodzących przekształceń.

Rozdział trzeci rozpoczyna część o charakterze empirycznym. Główną metodą identyfikacji stymulantów i destymulantów była analiza czynnikowa. Na wstępie ponownie zawarto uwagi metodyczne, które obejmują wyjaśnienie wziętych pod uwagę czynników i sposób ich pomiaru. Ten drugi aspekt stanowi pewne powtó-

rzenie uwag z rozdziału metodycznego. Poszukując wspólnych uwarunkowań wyodrębniono cztery grupy czynników obejmujących: ograniczenia produkcyjne gospodarstw rolnych ze względu na uwarunkowania zasobowe (destymulanta), aktywność ekonomiczno-społeczna na obszarach wiejskich (stymulanta), kapitał ludzki na rynku pracy (stymulanta) oraz rozwój infrastruktury drogowej i społecznej (stymulanta). Na tej podstawie możliwe było wyodrębnienie czynników w oddziaływaniu na poziom rozwoju podregionu piłskiego. Równocześnie przeprowadzono klasyfikację jednostek administracyjno-terenowych na czterostopniowej skali oraz ukazała zachodzące w nich przemiany w obrębie określonych w procedurze analizy czynnikowej czynników głównych, a także ich elementów składowych. Ostatecznym efektem przeprowadzonych analiz była typologia gmin pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego ujmująca jako ważny czynnik walory środowiskowe, w tym także rolę dóbr publicznych podnoszących jakość życia i możliwości utrzymania trwałego rozwoju. Interesujące spostrzeżenie wynikające z tej części dotyczy niskiego znaczenia dużych gospodarstw rolnych w oddziaływaniu na rozwój lokalny. Jak wynika to z przeprowadzonych badań podmioty te są często powiązane z rynkami spoza danej lokalizacji (w zakresie przetwórstwa, zakupu środków produkcji czy dóbr inwestycyjnych), a funkcja konsumpcyjna tych jednostek nie odgrywa tak istotnej roli w globalnym popycie w skali lokalnej.

Rozdział czwarty to logiczna kontynuacja badań rozpoczętych w poprzedniej części i realizacja kolejnych celów badawczych zaprezentowanych we wstępie. Również ta część rozpoczyna się o uwag metodycznych dotyczących koncepcji rozwoju zrównoważonego i jego komponentów oraz sposobu pomiaru poszczególnych łańców. Tym razem jednak badane są przede wszystkim zależności pomiędzy wyróżnionymi łańdami rozwoju zrównoważonego, a w efekcie ewaluowana jest zmiana stopnia spójności między nimi. Ocena przyjmuje wymiar relatywny w stosunku do stanów z okresu podstawowego, a nie bezwzględny, co jest pewnym uproszczeniem, jednak w zakresie tak trudnego do oszacowania zjawiska, należy stwierdzić, iż właściwym podejściem. Rozważania obejmują zarówno relacje wewnątrz poszczególnych gmin jak również między nimi. Do oceny zastosowano równoległe kilka metod, co zapewniło większą obiektywizację uzyskiwanych wyników. W konsekwencji możliwe było wykazanie wpływu zmieniających się warunków otoczenia na zachodzące dostosowania.

Ostatni z rozdziałów stanowi próbę określenia efektywności wydatkowania środków przez poszczególne gminy. W tej części Autorzy poszukują wyjaśnienia roli zewnętrznych bodźców rozwoju lokalnego oraz samego rolnictwa, do których niewątpliwie można zaliczyć środki pochodzące z funduszy UE obejmujących przynajmniej dwa filary: wsparcie rolnictwa i wsparcie obszarów wiejskich. Percepcja czytelnika jest skierowana na problem powiązania funduszy UE alokowanych w poszczególnych gminach z wcześniej dokonanym podziałem gmin podregionu piłskiego pod względem rozwoju zrównoważonego. Autorzy konsekwentnie dążą do uzyskania odpowiedzi na pytanie czy fundusze UE są czynnikiem przyczyniającym się bardziej do większej spójności całego analizowanego podregionu czy też należy je uznać jako środki kierowane bardziej do wybranych obszarów

prowadzące do różnicowania rozwoju pomiędzy gminami i/lub stopnia spójności jego łańdów strukturalnych. Rozważania te kończą się konkluzją, iż oczekiwane zmiany przebiegały odmiennie w zależności od wyróżnionych wcześniej typów regionów. Aspekt ten przeanalizowano w oparciu o raporty i istniejące już opracowania. Jego podstawową zaletą jest wysoka dokładność i szczegółowość ujętych programów i ich oddziaływania w ujęciu przestrzennym.

Pracę zakończono podsumowaniem zawierającym ustosunkowanie się do postawionych wcześniej hipotez i celów badawczych. Stanowi ono syntezę przeprowadzonych studiów literaturowych i badań empirycznych.

Monografia jest bardzo obszerna i liczy łącznie 280 stron. Składa się z pięciu rozdziałów, wstępu oraz podsumowania, bibliografii, spisów form tabelarycznych i graficznych a także aneksu. Praca jest dobrze udokumentowana i oparta na bogatej literaturze przedmiotu. Dowodzi dobrego rozpoznania piśmiennictwa polskiego i zagranicznego.

Problem badawczy pracy jest istotny z punktu widzenia nauk ekonomicznych i został jasno określony. W pracy skupiono się na lepszym wyjaśnieniu zjawisk związanych z rozwojem zrównoważonym obszarów wiejskich i rozważaniach dotyczących spójności zachodzących dostosowań. Precyzyjnie i z całą starannością zaplanowano kolejne etapy postępowania badawczego, nie zapominając o weryfikacji uzyskiwanych wyników. Wskazano także na ograniczenia występujące przy zastosowaniu poszczególnych metod w procesie wnioskowania, podkreślając m.in. te elementy, które zgodnie z przyjętym tokiem postępowania badawczego mają subiektywny wymiar.

Konstrukcja pracy służy weryfikacji trzech hipotez badawczych jakie we wstępie przedstawili Autorzy:

- fundusze unijne przyczyniają się do rozwoju obszarów wiejskich podregionu pilskiego poprzez wzrost inwestycji, poziomu przedsiębiorczości i infrastruktury,
- dynamika przemian struktur wytwórczych gospodarstw rolnych na poziomie lokalnym wzrosła w okresie poakcesyjnym i prowadzi do intensyfikacji produkcji rolnej,
- stopień spójności gmin podregionu w okresie 1996–2010 zwiększył się i podlega najmniejszym fluktuacjom w odniesieniu do komponentu środowiskowego.

Postawione we wstępie hipotezy zostały jasno sformułowane i wyjaśnione w początkowej części pracy. Szczególnie istotna z punktu widzenia rozwoju teorii, ale także rekomendacji dla praktyki jest ostatnia z przyjętych hipotez. Po pierwsze wymaga opracowania oryginalnej metody pomiaru pozwalającej zmierzyć poszczególne łańdy. Po drugie konieczne jest także zaprojektowanie sposobu ewaluacji wzajemnego ich równoważenia w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego. Weryfikacja hipotez opiera się, jak już stwierdzono, na bogatym materiale statystycznym i wykorzystaniu różnych metod badawczych.

Cel główny sformułowano następująco: „*kompleksowe określenie poziomu rozwoju gmin podregionu pilskiego, z uwzględnieniem jego determinantów*”

i spójności w okresie przed i poakcesyjnym”. Jest on w mojej opinii właściwie określony, choć nieco zbyt ogólny i złożony. Jego rozwinięciem stało się 7 celów szczegółowych, które w formie opisowej dodatkowo wyjaśniono w początkowej części pracy. Osiągnięcie tak szerokiej wiązki celów wydaje się być zadaniem bardzo ambitnym i trudnym do zrealizowania, zwłaszcza w odniesieniu do szóstego i siódmego z wyróżnionych celów.

Warstwa metodyczna pracy została właściwie opracowana. W pracy zastosowano różne metody badawcze zarówno proste jak i złożone. Kluczowe znaczenie ma przede wszystkim przeprowadzona przez autorkę analiza czynnikowa. Ponadto, ważne uzupełnienie w tym zakresie stanowią: hierarchiczna analiza skupień metodą Warda, metoda Gini’ego i analiza opisowa. Wykorzystano także szeroko metodę studiów literaturowych.

Praca jest napisana jasnym, zrozumiałym aczkolwiek fachowym językiem. Jej lepszą interpretację niewątpliwie ułatwiają wspomniane już liczne ilustracje oraz pozostałe formy graficzne i tabelaryczne umieszczone w pracy. Zaprezentowane w rozdziałach wywody i wnioski są czytelne oraz logiczne.

3. KONKLUZJA KOŃCOWA

Podsumowując stwierdzam, iż praca autorstwa Pana Profesora Andrzeja Czyżewskiego i Pani Doktor Joanny Strońskiej-Ziemann jest wyróżniającą się pozycją. Podjęto w niej aktualny i nie w pełni rozpoznany problem rozwoju obszarów wiejskich i roli rolnictwa. Wysokie walory naukowe wynikają także z zaproponowania oryginalnego rozwiązania sformułowanej problematyki także dzięki zastosowaniu złożonej konstelacji metod statystyczno-ekonometrycznych. Pozwoliło to przedstawić wiele interesujących wniosków związanych z rozwojem zrównoważonym obszarów wiejskich lub szerzej peryferyjnych, czynnikami lokalizacyjnymi czy rentą położenia. Podstawową zaletą a równocześnie nietuzinkowym elementem pracy jest kompleksowość i wielowymiarowość zaprezentowanego ujęcia problemu. W pracy połączono umiejętność posługiwania się formułami i zwrotami matematycznymi, niezbędnymi dla precyzji wypowiedzi, ze stylem narracyjnym wnioskowania opisującym badane obiekty i zjawiska w sposób bardziej plastyczny i łatwiejszy w odbiorze dla czytelnika. Niewątpliwie mocną stroną jest metodyka pracy, która została właściwie dobrana i bardzo szczegółowo wyjaśniona w monografii. Ważna jest także umiejętność właściwego z punktu widzenia prowadzonych badań, zdefiniowania poszczególnych pojęć i często ich zawężenia do podejmowanych problemów.

*Dr hab. inż. Piotr Kułyk, prof. UZ
Uniwersytet Zielonogórski
Wydział Ekonomii i Zarządzania*